

КИТАЙСКАТА ПОЛИТИКА НА АДМИНИСТРАЦИЯТА НА ДЖЕРАЛД ФОРД (1974 – 1976)

Силвия Н. Александрова

Отношението на Съединените американски щати към Китай през ХХ в. е белязано от големи амплитуди в преобладаващите настроения и провежданата официална политика. Американската подкрепа за режима на Чан Кайши, загубата на последния в гражданската война в Китай 1946 – 1949 г., отказът на Вашингтон да признае провъзгласената на 1 октомври 1949 г. Китайска народна република (КНР), Студената война и сблъсъкът на китайски и американски войски по време на Корейската война (1950 – 1953 г.) довеждат до абсурдното положение на пълно отсъствие на контакт между САЩ и КНР в продължение на 22 години¹. Посещението на президента Ричард Никсън в Пекин (21–28 февруари 1972 г.) и възстановяването на американско-китайския диалог въпреки отсъствието все още на конвенционални дипломатически отношения довежда до люшване на махалото на общественото мнение в САЩ от пълно отрицание на китайския комунистически режим до почти безкритичен и еуфоричен ентузиазъм.

За известно време въодушевлението изглежда оправдано от бързия темп на положителна промяна във взаимните възприятия на двете страни. В редица аспекти 1972 и 1973 г. се превръщат в “медените години” на новите американско-китайски отношения. Ако в края на 60-те години по образното определение на един американски изследовател САЩ са всъщност по-близо до луната, отколкото до Китай*, през двете години след визитата на Никсън в

---

* Става въпрос за М. Оксенбърг и твърдението му, че повече американци са били с правителствено разрешение на луната, отколкото в КНР. (Oksenberg, M. "The Strategies of Peking", *Foreign Affairs*, October 1971, pp. 15–29).

китайската столица сближаването и изграждането на двустранни връзки от разнообразен вид върви с неочаквана бързина и в най-широк мащаб. Показателен пример за това е нарастването на търговския обмен САЩ – КНР от нулеви величини през 1970 г. до почти 1 млрд. долара през 1974 г.

Подписването на Парижкото споразумение за Виетнам² също има положителен ефект върху развитието на китайско-американските връзки. Примирието в Индокитай и поставеното под мандат военно изтегляне на САЩ от района успокояват Пекин относно американските намерения в Източна Азия и премахват един основен дразнител в американско-китайските отношения. В същото време те стимулират по-голяма увереност на Китай в собствената му значимост за азиатския баланс на силите. В духа на тези настроения и в сърдечна атмосфера преминава посещението на съветника на президента по въпросите на националната сигурност Х. Кисинджър в столицата на КНР от 15 до 19 февруари 1973 г.

Съвместното кимюнике, публикувано на 22 февруари 1973 г., регистрира набирането на инерция в двустранните отношения. Пекин определено избягва да критикува инструментариума на американското присъствие в Източна Азия: договърът за взаимна отбрана с Япония, СЕАТО, мрежата от военни бази на САЩ по фланговете на Китай и други предишни обекти на китайско отричане. В същото време китайското ръководство продължава вече възприетата по-спокойна позиция спрямо тайванския въпрос³. Показателно за позитивните настроения и в двете страни е заявлението в комюникето за посещението на Кисинджър, че “моментът е подходящ” за ускоряване на нормализацията⁴ на отношенията. Такова явно е впечатлението и на лидерите в Пекин, тъй като те дават *carte blanche* за най-същественния напредък в двустранните отношения по това време – решението за създаване на т. нар. офиси за свръзка* в двете столици, които на практика са посолства по всичко друго, освен по име и дипломатически протокол.

Позитивните промени и бързият темп на “затопяне” на двустранните отношения, както в бизнесочарованието на огромния

---

* liaison offices

китайски пазар, карат много американци да приемат, че веднъж започнал, процесът на разширяване и умножаване на контактите ще протича без особени усложнения и че преходът към установяване на пълни дипломатически отношения ще бъде кратък и относително лесен. Още преди края на 1973 г., и особено през 1974 г., обаче става ясно, че процесът на нормализация на отношенията САЩ – КНР забавя темпа си. Наблюдателите започват да говорят за “плато” или “охлаждане” в развитието му и за навлизане в период на статичност. Причините за него са комплексни и взаимно влияещи си.

Вътре в Съединените щати например почти през целия период на 70-те години не съществува единство по това как следва да се интерпретира курсът на пекинските лидери на “отваряне” към Запада и следователно какви изводи и препоръки за правителствената китайска политика могат да се направят. Различията в тези интерпретации на новия курс на ръководството на КНР предполагат и различни възгледи за това как Вашингтон следва да оперира с деликатните проблеми на новоизграждащите се двустранни отношения и дали трябва да ги задълбочава по-нататък. Това от своя страна затруднява изграждането на широка, силна и трайна коалиция в подкрепа на конструктивните отношения с КНР. Китайската политика на Съединените щати се оказва в силна персонална зависимост от шепа хора на върха на дипломатическата пирамида, което предопределя колебанията и несигурността в курса на тази политика при всяка промяна или сътресение във висшите ешалони на властта.

Следването на твърда линия на нормализация например е сериозно затруднено, ако не и блокирано, от вътрешнополитическата криза, предизвикана от скандала “Уотъргейт” и свързаните с него промени в изпълнителната власт в САЩ. “Уотъргейт” разстройва целия вътрешнополитически процес в САЩ. В чужбина той подкопава доверието в стабилността на изпълнителната власт във Вашингтон, а вътре в страната свежда до минимум възможността за големи американски външнополитически инициативи, включително по отношение на Китай, в непосредствено бъдеще. Въпреки демонстрираното и от Вашингтон, и от Пекин желание

да не се допусне връщане към периода на открита взаимна враждебност от 50-те и 60-те години, очерталата се през 1974 г. дипломатическа стагнация в двустранните отношения е още повече задълбочена от оставката на Ричард Никсън на 9 август с. г. и последвалите промени и маневри в коридорите на изпълнителната власт в САЩ.

Президентския пост поема дотогавашният вицепрезидент Джералд Р. Форд. Оглавявайки изпълнителната власт в страната, без да има какъвто и да било изпълнителен опит, той моментално се изправя пред комплект от трудности, като че ли специално подбирани, за да усложнят максимално дейността му. По думите на вицепрезидента му Н. Рокфелер “Когато Джералд Р. Форд стана президент, той се сблъска с безпрецедентна в анализите на американското ръководство ситуация: разочарование, цинизъм и дори страх от собственото правителство; световна инфлация, криза и растяща безработица; неувереност по отношение настроенятия на американския народ и способността на правителството в условията на разделеното управление да изпълнява международните си задължения”⁵⁵.

Като пръв приоритет на Форд се налага необходимостта от възстановяване на общественото доверие към Белия дом и правителството като цяло, както и от вътрешнополитическо и икономическо оздравяване в страната. В сферата на външната политика приемствеността с предишната администрация е пълна, тъй като Кисинджър запазва поста си на държавен секретар, на който е издигнат на 21 септември 1973 г., съвместявайки го с този на съветник на президента по въпросите на националната сигурност. Освободен от опеката на Никсън, който отделя първостепенно внимание на външната политика и е особено ревнив към нейното ръководство, държавният секретар изцяло доминира дипломатическата активност на правителството на Форд.

Приемникът на Никсън има малка подготовка в сферата на дипломатията и поради това почти изцяло се уповава на Кисинджър. В този смисъл е естествено да се очаква, че новата администрация ще запази линията на нормализация с Китайската народна република и геополитическия прагматичен подход от времето

на Никсън на добри отношения с Пекин в името на равновесието в триъгълния баланс на силите САЩ – КНР – СССР. Големият му личен принос за изработването на новата китайска политика на САЩ, и най-вече нейният успех, способстват за склонност на Кисинджър да гледа на отношенията с КНР като на свой запазен периметър. Независимо от това, че от 1974 г. американско-китайските отношения започват да тъпчат на едно място, той запазва афинитета си към китайската инициатива и желанието за директен контрол върху нейното по-нататъшно развитие.

В същото време, макар в Пекин да проявяват забележителна съдържаност на коментарите по време на скандала Уотъргейт, промяната в Белия дом определено не се възприема като позитивен фактор в процеса на нормализация на отношенията САЩ – КНР. Независимо от оценките за Никсън на собствените му сънародници, за водещите световни сили, и особено за управниците в Пекин, той е внушаващ респект лидер, докато Форд е почти непознат.

През август 1974 г. новият американски президент пише до Мао, че “ускоряването” на нормализацията САЩ – КНР ще бъде първостепенен приоритет на неговата администрация. Още в следващите седмици обаче става ясно, че в условията на разведвяване със Съветския съюз и при приключило участие на САЩ във Виетнамската война новото правителство няма мотивация да бърза с криещото сериозни вътрешнополитически рискове установяване на дипломатически отношения с пекинския режим. За китайските управници става очевидно желанието на Белия дом само да маркира прогрес и да печели време, като запази стратегическите изгоди от добрите отношения с Китай, без да плати политическата цена за очакваната от Пекин финална стъпка на официално признаване. Китай демонстрира нежелание да толерира подобна двойствена позиция, още повече че вътрешнополитическата ситуация в страната не открива пространство за гъвкавост по въпроси, определяни от лидерите на КНР като принципни.

Смяната на върха във Вашингтон съвпада с персонални промени и в упражняващото реалната власт ръководство в Китай. При бързо влошаващото се здравословно състояние на Мао Дзъдун и премиера Чжоу Енлай са неизбежни политически рокади и интриги

в името на контрола върху властта в ККП и страната. През 1974 г. за пръв път на сцената на китайско-американските контакти се изявява Дън Сяопин⁶. По време на първата си среща с Кисинджър през април с. г. Дън прави открит намек за желание от китайска страна за по-тясно координиране – *съвместна* стратегия – с определена антисъветска насоченост на действията на САЩ и КНР, докато максималното, за което са говорили Мао и китайският премиер Чжоу Енлай до този момент е *паралелна* политика на двете правителства.

Нежеланието на американското ръководство да отговори на китайските аванси и да изостави разведряването със СССР като водещ външнополитически приоритет допринася за задълбочаване на вече оформилото се относително дистанциране на Пекин от политиката на бързо сближаване с Вашингтон. През септември 1974 г. в реч пред Генералната асамблея на ООН Чиао Гуанхуа* почти преповтаря оценката от времето на 60-те години за САЩ и СССР като еднаква заплаха за мира и света⁷. Очевидно е, че политическият катаклизъм на “Уотъргейт” повлиява негативно върху оценката на китайското ръководство за геополитическата ефективност на САЩ като противотежест на Съветския съюз, а като следствие – и стойността за КНР на връзките с Америка. Затова въпреки упоритата активност на китайските контакти на Кисинджър атмосферата в двустранните връзки остава доста по-хладна от триумфалните дни на 1972 г.

Това става очевидно по време на посещението на американския държавен секретар в китайската столица (25 – 29 ноември 1974 г.) веднага след срещата Форд – Брежнев във Владивосток (23 – 24 ноември с. г.). Докладите на американската делегация до президента⁸ потвърждават впечатлението за застой в двустранните отношения, очертал се още в предишните месеци, и втвърдяването на позицията на КНР по въпроса за нормализацията. Фактът, че за пръв път след секретното си посещение в Пекин през юли 1971 г. Кисинджър не е приет от Мао, е явна демонстрация в тази посока.

---

*Чиао Гуанхуа – глава на китайската мисия в ООН.

На персонално ниво Кисинджър за пръв път се сблъсква с Дън Сяопин като вече официален ръководител на преговорите от китайска страна. Дън по думите на държавния секретар не при тежава нищо от елегантността, нюха, широтата на погледа и проникателността на Чжоу, но е твърд прагматик, който отстоява внимателно очертаната позиция на пекинското правителство, без да се впуска в обширни философски отклонения. Той отчетливо акцентува върху желанието на своята страна да ангажира САЩ с противодействие на заплахата за мира, каквато по мнението на китайското ръководство е съветската политика, и не крие опасенията си, провокирани от сближението на Америка със Съветския съюз.

Обсъжданията по ключовия за нормализацията тайвански въпрос демонстрират втвърдяването на китайската позиция. И Мао, и Дън подчертават, че китайската страна желае нормализацията на отношенията да стане възможно най-бързо. В същото време те дават да се разбере, че желанието им не е безусловно и че има принципни положения, от които Китай не може да отстъпи: 1) прекратяване на дипломатическите отношения САЩ – Тайван; 2) начинът, по който ще се реши тайванският въпрос, е вътрешна работа на Китай, следователно КНР няма да поеме никакви задължения, които да я ограничават в начините за уреждане на вътрешните ѝ проблеми; 3) запазването на американски войски на о. Тайван и на договора за взаимна отбрана Вашингтон – Тайпе* от 1954 г. след нормализация на отношенията САЩ – КНР би представлявало намеса във вътрешните работи на Китай, следователно изтеглянето на войските на САЩ и денонсирането на договора са задължителни условия за установяване на дипломатически отношения между правителствата във Вашингтон и Пекин. Успоредно с тази неотстъпчива позиция по тайванския въпрос е демонстрирано и търпение и готовност да не се пришпорват сроковете за конвенционално признаване от Вашингтон. Китайските лидери декларират, че ако САЩ не са готови да отговорят на принципните му условия за нормализация, Пекин е готов да изчака за неопределен период – намек, че времето работи в полза на Народната репуб-

---

* Тайпе – столицата на Република Китай на о. Тайван.

лика. Независимо от тази търпелива позиция на Пекин, която се демонстрира още от края на управлението на Никсън, стагнацията в китайско-американските отношения не е преодоляна, а събитията в Югоизточна Азия през пролетта на 1975 г. я задълбочават още повече.

На 17 април 1975 г. ползващото се с доверие на Вашингтон правителство на ген. Лон Нол загубва властта в Камбоджа. Управлението на страната е поето от Пол Пот и Йенг Сари – лидери на смятаните за последователи на маоизма Червени кхмери. На 30 април с. г. войските на Северен Виетнам и Виетконг влизат в Сайгон, с което на практика слагат край на подкрепяното от САЩ управление на Южен Виетнам от Нгуен Ван Тхю. Поemanето на властта от временно революционно правителство на Южен Виетнам обединява *de facto* страната под управлението на комунистическия и просъветски режим в Ханой. В малко по-късен отклик на тези събития през декември 1975 г. Лаос е обявен за народно-демократична република.

Този епигло на най-дългата в американската история война – интервенцията в Индокитай – е унизителен за Съединените щати. Вашингтон загубва предоставеното му от Парижкото споразумение от 27 януари 1973 г. основание да твърди, че Америка може и да не е спечелила Виетнамската война, но не я е и загубила. Редица наблюдатели приемат, че отговорността за провала на проамериканските режими в Индокитай е преди всичко, ако не и изцяло, на Вашингтон⁹. Бързото рухване на некомунистическите режими в Югоизточна Азия също така драстично променя международния контекст в региона и създава атмосфера на несигурност и нестабилност, особено що се отнася до американските позиции и роля в Азия, а престижът на САЩ на континента трайно е накърнен.

Тъй като окончателният крах на виетнамската политика на САЩ става факт през първата половина на 70-те години, за голямо неудоволствие на Републиканската партия отговорността за неуспехите се свързва преди всичко с нейното управление. Желанието, особено релефно очертано в светлината на приближаващите президентски избори от 1976 г., да се промени това впечатление на американската и световната общественост несъмнено налага своя отпе-

чатък върху цялата външна политика на правителството на Форд и на нейния китайски аспект в частност.

Възможностите за избор на външнополитически курс на Съединените щати в контекста на неуспеха в Индокитай се свеждат в най-широк план до три алтернативи: стратегическо оттегляне, анклавна позиция и селективен интернационализъм. Политиката на стратегическо оттегляне би означавала САЩ да се определят като тихоокеанска, но не и азиатска сила, и да ограничат активните си ангажменти до държавите от западното полукълбо и най-вече до тези, които са в непосредствена географска близост до тях. Анклавната политика предполага концентриране върху международните контакти от фундаментална важност за Съединените щати в Западна Европа и Япония. Възприемането на селективния интернационализъм изисква внимателен подбор и степенуване (в зависимост от партньорите) на мащаба на интернационалните ангажменти на страната при спазване на задължителна реципрочност.

В разгърнатия се вътрешен дебат за курса, който трябва да се следва от Вашингтон, перспективите на китайската политика заемат важно място. Най-важният аргумент в подкрепа на сближението с Пекин в духа на селективния интернационализъм е потенциалът за използване на Китай за контриране на разширяващото се съветско влияние в Третия свят, и в Азия конкретно, в условията на създаването се в света впечатление за отслабване на американския авторитет и възможности за въздействие. Основен аргумент пък за запазването на дистанция, като минимум равна на дистанцията със Съветския съюз, в отношенията с КНР е наличието на сериозни разминавания в позициите на Вашингтон и Пекин по важни въпроси от глобален и регионален мащаб, както и несигурността на китайската политика, като се има предвид нейната висока степен на персонализация и възрастта и здравословното състояние на Мао Дзъдун и Чжоу Енлай.

Разгръщането на експанзивна активност на СССР в страните от Третия свят и разгромът на спонсорираните от САЩ режими в Индокитай засилват критиката срещу Белия дом на консерваторите, групирани около сенаторите Хенри М. Джаксън в Демократи-

ческата партия и Роналд Рейгън – в Републиканската партия. Непрекъснатият натиск върху администрацията на Форд за по-твърд курс спрямо Съветския съюз довежда до засилване на напрежението в отношенията между двете суперсили и дори до постепенно изключване на понятието “разведряване” от речника на Белия дом. Това, както и засилените през 1975 г. опасения, че ефектът от “Уотъргейт” и от провала в Индокитай може да блокира маневреността и надеждността на САЩ на международната арена, засилва интересонавността на американското правителство за подобряване на отношенията с Китай и склонността му да търси компромисни решения на спорните въпроси.

Вътрешнополитическите фактори, както и създалата се международна атмосфера обаче предопределят отлагане на стъпките по конвенционално дипломатическо признаване на КНР от Вашингтон. През есента на 1976 г. предстоят президентски избори. Форд е изправен пред предизвикателство не само от страна на кандидата на Демократическата партия, но и от страна на десницата в собствената му партия. Като се има предвид, че в опита си да спечели номинацията на Републиканската партия за президент Форд ще бъде зависим от настроенятия на нейното консервативно крило, става ясно, че искането за скъсване на отношенията с Тайван преди изборите през есента на 1976 г. е нереалистично. Нито президентът, нито неговият екип са готови да поемат рисковете от конфронтация с подкрепящите режима в Тайпе републиканци, които крие едно решение за признаване легитимността на пекинското правителство.

В този план явно е анализът и на китайския политически елит. Неминуемо е ефектът на “виетнамския провал” от 1975 г. да бъде регистриран в интернационалното поведение на КНР. Лидерите в Пекин публично изразяват задоволството си от комунистическите победи в Югоизточна Азия, като не пропускат да подчертаят собствения си принос за тях. Събитията в Индокитай се приемат като показател за залязващата мощ на Съединените щати в Азия и в света и като компонент, укрепващ стабилността на китайските позиции в международен план. В потвърждение на подобно заключение нации, които доскоро са демонстрирали постоянен страх от

Китай, започват осезателно да се дистанцират от Америка и да търсят сближение с азиатския комунистически гигант. Разбира се, този процес набира сили още от началото на 70-те години и дори преди това. Колапсът на проамериканските правителства в Индокитай обаче придава нюанс на неотложност на политическите преоценки в Азия.

На 24 септември 1975 г. се саморазпуска СЕАТО, която в продължение на години Пекин определя като креатура на американския империализъм, създадена с цел сдържане и изолация на Китай. Не са малко наблюдателите, които са съгласни с епитафията на един азиатски дипломат: “СЕАТО умря от естествена смърт в момента, когато на дневен ред излезе разведряването с Китай. Сега просто на гроба беше поставен паметник и беше изпята заупокойната молитва”¹⁰.

В новосъздалата се ситуация стратегическото положение на Китай като цяло се стабилизира. Съчетано с ерозията в американско-съветското разведряване, това намалява зависимостта на КНР от благосклонността на Вашингтон и засилва възможностите ѝ за въздействие в собствена изгода върху триъгълния баланс на силите. На тази основа китайското ръководство си позволява да втвърди до известна степен позициите си по някои въпроси – принадлежността на Тайван и редица спорни острови в Южно море към КНР, подкрепата на перспективата за обединение на Северна и Южна Корея под егидата на Пхенян (макар и с уговорката това да стане по мирен път) и др.

Неуспехите на Съединените щати в региона очевидно стимулират Пекин по-категорично да демонстрира и претенциите си за влияние в Източна и Югоизточна Азия като легитимна сфера на китайски интереси. Според някои наблюдатели лидерите на КНР далеч не са чужди на идеята за създаване на своеобразна буферна зона, контролирана от тях, навсякъде по периферията на страната, където това е възможно. Мотивацията на тези идея включва и опасението, че вакуумът на сила, оставащ след неизбежното ограничаване на американските ангажименти на азиатския материк, може да бъде запълнен от Съветския съюз. Неслучайно предупреждението “Пазете се от тигъра* на задната врата, докато изгонвате

вълка през предната!“ се превръща в лайтмотив на домакините при зачестилите посещения на азиатски делегации в Пекин. В светлината на събитията от пролетта на 1975 г. като приемник на разгромения американски империализъм се представя съветският “социалимпериализъм”. Фактът, че в средата на 70-те години Москва се разглежда като главната заплаха за сигурността на Китай и за претенциите му за ключова роля в Североизточна Азия и сред страните от т. нар. Трети свят, определя нестихващата враждебност на китайското ръководство и активизираните нападки срещу съветската политика във всичките ѝ измерения.

Една от производните на тази враждебност е и все по-откритата и рязка критика на продължаващото американско-съветско разведряване. Китай остро критикува Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, и особено подписването от САЩ на Заклучителния акт от Хелзинки (1 август 1975 г.), както и т. нар. доктрина “Зоненфелд”¹¹. Последните дават повод на Пекин да обвини Вашингтон в “омиротворяване” на съветския социалимпериализъм с цел той да се тласне на изток и по-специално към Китай.

Осъзнаването на уязвимостта на Китай при евентуално ескалиране на конфликта с могъщия му северен съсед обаче определя другата страна на въздействието на вьетнамския провал на САЩ върху американско-китайските отношения. Макар през 1975 г. Пекин общо взето да възприема линията на негативна равнодистанцираност от Москва и Вашингтон и въпреки активизирането на полемиката по въпроси – проблем в отношенията с американската страна, китайското ръководство все пак не си позволява да допусне връщане към периода на тотално взаимно отричане от преди 1971 г. Очевидно прагматично настроените лидери на КНР не са готови да се лишат от възможността да използват “американската карта” (сближаване с Вашингтон, за да се парират евентуални съветски успехи в Азия или атака срещу Китай в случай на истински сериозна криза в китайско-съветските отношения) в геополитическото маневриране в района. Ето защо, въпреки несъмнения отлив в американско-китайското “ограничено разведряване”, Пекин

---

* В случая тигърът се използва като персонификация на СССР, а вълкът – на САЩ.

проявява търпимост и дори благосклонност към запазването на американско присъствие в Япония, Филипините, Индонезия и Южна Азия. Разбира се, същото не може да се каже за отношението към военното присъствие на САЩ в Тайван. Китай неизменно отстоява позицията си, че тайванският проблем е вътрешно-китайски и следователно от китайците зависи с какви средства той ще бъде решен, без изрично да се изключва употребата на сила.

Въпреки разгорещеността на Пекин обаче действията му демонстрират, че тайванският въпрос остава съподчинен на развитието на триъгълната геополитика САЩ – КНР – СССР, в която ключови за приоритетите на Китай остават отношенията със Съветския съюз. Така разпалването или приглушаването на полемиката около Тайван от страна на Пекин се превръща в своеобразен индикатор за китайската реакция на реални или възприемани като реални промени в деликатния триъгълен баланс на силите в Азия. През 1974 и 1975 г. например Китай засилва критиката си на американската позиция спрямо националистическия режим в Тайпе, но не и до степен, която да постави под въпрос запазването на установените вече параметри на разведвяване със Съединените щати. Т. е. колебанията на китайския елит са свързани не с въпроса дали да се запази изгодното сближение със Съединените щати, а с въпроса доколко близко трябва да бъде това сближение. Във всеки случай разминаването по тайванския въпрос не е превърнато в пречка за посещението на президента Форд в Пекин през декември 1975 г.

Визитата на Форд в КНР (1–5 декември 1975 г.) допринася твърде малко за постигането на напредък в американско-китайските отношения. Всъщност още преди осъществяването ѝ е ясно, че от нея не може да се очаква никакъв сериозен пробив в стил “Февруари 1972”.

На 3 юли 1975 г. експертите* по Източна Азия от Съвета за национална сигурност (СНС) представят на държавния секретар меморандум за отношенията между САЩ и КНР и подходите към посещението на президента в Пекин. В него са очертани три възможности за опериране с китайския проблем до края на 1975 г.

---

* Филип Хабиб, Уилям Глейстин, Уинстън Лорд и Ричърд Соломон.

и с оглед визитата на Форд: 1) отлагане за неопределен срок на нормализацията; 2) “поддържаща” визита; 3) пълна нормализация на отношенията. Преценката на експертите е, че макар да не е нужна “нормализация на всяка цена”, все пак “дългосрочните интереси на американската външна политика ще бъдат защитени най-добре от консолидиране на сегашните ни, дори и да са ограничени, отношения с Пекин”¹². Китайските ръководители дават да се разбере, че желаят срещата на най-високо равнище, дори ако тя не доведе до пълна нормализация, и това дава по-голяма гъвкавост на американската позиция. В същото време отсъствието на какъвто и да било прогрес в двустранните отношения се оценява от специалистите в СНС като криещо потенциални рискове за интересите на САЩ в близко бъдеще.

Разположението на силите на международната и на вътрешнополитическата арена прави варианта “отлагане за неопределен срок на нормализацията” неприемлив, тъй като би лишил Вашингтон от важен лост за натиск върху СССР и в същото време би затвърдил впечатлението в чужбина за застой в американско-китайските отношения. Съображения, свързани с негативните за международния авторитет на САЩ ефекти на събитията в Индокитай и приближаващата президентска кампания през 1976 г. правят неприемлива и политическата цена за установяване на официални дипломатически отношения с правителството на КНР. При това положение се налага компромисният вариант на среща на най-високо равнище, която няма да доведе до пробив в посока пълна нормализация, но ще демонстрира “работещи” отношения между Вашингтон и Пекин.

Подготвяйки общественото мнение в САЩ и света да не очаква сензации от визитата на Форд в Китай, в интервю за сп. “Тайм” през октомври 1975 г. Кисинджър отвърля вероятността да се достигне до дипломатическо признаване на КНР на дадения етап. Очевидно е, че при предизвикателството към авторитета на президента в собствената му партия в лицето на републиканската десница и Роналд Рейгън нито Форд, нито екипът му са склонни да опълчат срещу себе си всички консервативни елементи в страната, като поемат отговорността за “изоставянето на Тайван”. Така предварително е ясно, че главната пречка по пътя към пълната

нормализация няма да бъде отстранена. При това положение не малко коментатори, а и представители на властта в САЩ задават въпроса, ако посещението на президента ще бъде само церемониално, дали изобщо то е необходимо.

По време на подготвителното за президентската визита посещение в Пекин от 19 до 23 октомври 1975 г. Кисинджър е приет от Мао. Осемдесет и една годишният китайски лидер упреква САЩ, че се опитват да се домогнат до Москва, като “стъпят на раменете на Китай” – намек, че отварянето към Китай е само тактически прием за откриване на пътя към споразумение с Москва и сделка за разделяне на света между суперсилите. На Кисинджър и сътрудниците му е дадено да разберат, че китайците започват да се чувстват използвани и че няма да допуснат това да продължи – “раменете [на Китай] вече не са на разположение”¹³. Охлаждането на отношенията е демонстрирано и от това, че американската делегация напуска китайската столица без официално определени дати за президентското посещение и без да успее да договори чернова на комюникето, което следва да бъде издадено след него.

В същото време, макар по предложение на Кисинджър Форд да добавя към маршрута си посещения в Индонезия и Филипините, което съкращава престоя на президента в КНР и донякъде омаловажава визитата му в Пекин, нито Вашингтон, нито Пекин са готови да поемат стратегическите рискове от едно евентуално отменяне на срещата на най-високо равнище. Ако оставим настрана саркастичното отъждествяване от някои журналисти на целите на Форд с това “да покаже, че може точно както и Никсън да яде свинско в сладко-кисел сос с Мао” декемврийската визита на Форд има не само символична, но и реална стойност.

Още при подготвителното посещение на американския държавен секретар независимо от явно нарасналото напрежение, фактът, че Кисинджър е приет и конферира с Мао, е демонстрация на важността, която китайското ръководство все още придава на отношенията със Съединените щати. И Мао, и Дън акцентуват върху примата на глобалните въпроси, по които интересите на САЩ и КНР са паралелни, над регионалните, сред които е Тайван и спорните моменти, свързани с него, и демонстрират желанието на Пекин

за осъществяване на срещата на най-високо равнище. Дори да е само козметично прикритие на боксуващи двустранни отношения, визитата на Форд би балансираше обезпокоителната за Пекин среща във Владивосток и би ангажираше лично президента с китайско-американските отношения по начин, по който е бил ангажиран Никсън.

Въпреки охлаждането на първоначалния ентузиазъм и еуфория около възстановяването на контакта, САЩ и Китай продължават да бъдат от геополитически и стратегически интерес една за друга. В рамките на международната геополитическа интрига чрез срещата на най-високо равнище в Пекин САЩ демонстрират, че въпреки неуспехите в Югоизточна Азия са запазили капацитета си да контролират азиатския и световния баланс на силите. Визитата на Форд е елегантно напомняне с адрес Москва, че освен американско-съветското разведряване пред Вашингтон са открити и други възможности за интернационално поведение. В същата посока е и скритото послание на китайското ръководство – Пекин се стреми да манифестира укрепнали позиции на ключова азиатска сила, с която се съобразяват и която е желан партньор в глобален мащаб. В условията на изострени китайско-съветски отношения срещата в Пекин е своеобразна презастраховка, че при евентуална съветска атака Китай няма да бъде сам и че политиката на разведряване няма да попречи на САЩ да контрабалансираше СССР при всяко действие на последния, което може да бъде оценено като агресивно или експанзионистично.

Екипът на Форд подготвя посещението в КНР и като важен елемент от предизборната кампания на президента. Изводите от кампанията на Никсън през 1972 г. неизбежно налагат идеята за успешната дипломация като изключително важен фактор за печелене на гласове. А ако външната политика трябва да даде тласък на Форд през 1976 г., то *conditio sine qua non* за неговия екип е да се постигнат някакви признаци на прогрес в отношенията с Китай. След като предварително е ясно и за американското, и за китайското правителство, че не може да се очаква дипломатическо признаване на КНР, то като водеща цел на визитата се очертава

създаването на впечатление, че китайско-американските отношения не са в тотален застой.

Това, че американската делегация успява донякъде да успокои опасенията на китайското ръководство и че лидерите на САЩ и Китай получават възможност да добият лични впечатления един от друг, се приема от коментаторите като едно от малкото постижения по време на престоя на Форд в Китай. Стойността на визитата и в този план обаче е подложена на съмнение от политическите наблюдатели. Както посочва сп. "Тайм", "личното познанство между световни лидери може да значи много в далечна перспектива, но и да не значи нищо, ако в което и да е от правителствата в следващите месеци се извърши промяна"¹⁴. Форд се среща и с Мао, но това не довежда до никакви нови двустранни споразумения, няма дипломатически пробиви и дори не е издадено заключително комюнике. Всъщност това не е изненада за никого, тъй като срещата на най-високо равнище между един неизбран президент месеци преди изборите, и китайски лидер, който за момента е фаворит, но може да се окаже само преходна фигура, е предварително обречена на скромни резултати.

През следващата година допълнително напрежение в двустранните отношения внася интензифициралата се след смъртта на Чжоу Енлай (8 януари 1976 г.) и при рязко влошило се здравословно състояние на Мао фракционна борба за властта в Китай. Вместо Дън Сяопин, на 7 февруари за приемник на Чжоу е обявен относително неизвестният до този момент Хуа Гофън. Активизирането на "левите", групирани около съпругата на Мао Цзян Цин, и липсата на политическа стабилност в Китай довежда до пълно отстраняване на Дън Сяопин от властта на 6 април 1976 г.¹⁵ и прояви на радикализиране на китайската външна политика. "Левите" в Китай от самото начало са критично настроени към "отварянето към Америка". Враждебно настроени и към Вашингтон, и към Москва на идеологическа основа, те са предразположени към отстояване на твърда линия и към двете страни. Съмненията в текущата политика на Пекин при това не са запазен периметър само за китайските радикали. Дори сред прагматично настроените лидери

има такива, според които Китай е отстъпил прекалено много, а е получил прекалено малко по отношение на тайванския въпрос.

Засиленото влияние на екстремистки настроените кръгове в ККП, особено непосредствено преди и след смъртта на Мао (9 септември 1976 г.), внася нов елемент на несигурност в китайската политика на САЩ. Продължаващата ерозия в американско-съветското разведряване засилва нуждата на Вашингтон да запази добрите отношения с Китай като средство за натиск върху Кремъл и за да предотврати евентуално затопляне на отношенията Пекин – Москва, което би нанесло сериозни щети на стратегическата позиция на Америка. Кисинджър възобновява опита за военно-стратегически флирт с Пекин през 1976 г., след като Хуа Гофън успява да консолидира властта си и да наложи контрола на “умерените” над държавната и партийната власт в КНР.* Правителството на САЩ реагира с неколkokратни външнополитически заявления в ласкателен тон, предназначени явно да поддържат у пекинското ръководство позитивна нагласа към връзките с Америка, докато вътрешнополитическата ситуация в Съединените щати даде възможност за окончателна нормализация.

Заедно с това, на 28 октомври 1976 г. Съветът за национална сигурност одобрява продажбата за КНР на два компютъра “Cyber 172” – трансфер на авангардни технологии, които са изключително полезни в петролния бизнес, но могат да се използват и за усъвършенстване на отбранителните възможности на Китай. Обосновката на Кисинджър за това решение е, че то е в интерес на американската външна политика, и особено на дългосрочните ѝ стратегически цели.

На дадения етап като цяло, ако китайската политика поражда някаква полемика вътре в САЩ, тя не е толкова по необходимостта от нормализиране на отношенията с КНР, колкото по компромисите, които могат да бъдат направени по ключовия за нормализа-

---

* На 6 октомври 1976 г. са арестувани, а по-късно осъдени на дългосрочен затвор, членовете на т. нар. “Банда на четиримата” – Цзян Цин, Ван Хонуен, Яо Вънюан и Цжан Чунцзяо. С това е обезглавена фракцията на радикалите в ръководството на ККП и е отстранен сериозен дестабилизиращ страната вътрешнополитически фактор.

цията тайвански въпрос. През цялото управление на Форд всъщност няма доказателства за наличие на силна политическа опозиция срещу подобряване на отношенията с Китай в духа на Шанхайското комюнике. Допитванията до общественото мнение показват, че огромното мнозинство от американците подкрепят политиката на нормализация, а множество политически лидери и в двете партии продължават да я одобряват. През лятото на 1976 г. кандидатът на президентския пост на Демократическата партия Джими Картър се обявява за по-нататъшни стъпки в тази посока, а платформата на Демократическата партия пледира за скорошно придвижване към нормализиране на дипломатическите отношения в контекста на едно мирно решение за бъдещето на Тайван. В същото време, както показва предизборният президентски дебат по външната политика на 6 октомври 1976 г., и двамата кандидати декларират ангажираността си с каузата на свободата и сигурността на Тайван.

Преобладаващото сред американската общественост настроение определено толерира решение на въпроса на базата на някакъв вариант на “двата Китай” – установяване на дипломатически отношения с Пекин при запазване на съществуващите отношения с Тайпе. От гледна точка на Вашингтон това би било най-доброто от всички възможни решения, но само ако то би било приемливо за всички засегнати страни и следователно реализуемо. Категоричната позиция на правителството в Пекин още в момента на създаването му, но особено след изключването на Република Китай от ООН и заменянето ѝ от КНР (25 октомври 1971 г.), че установяването на дипломатически отношения с Пекин е възможно само след прекъсване на дипломатическите отношения с Тайпе, прави осъществяването на подобен идеален вариант невъзможно.

Активизираната критика на консервативните политически сили към външната политика на Белия дом, и особено към линията на Кисинджър, съчетано със значителната вътрешнополитическа несигурност в Китай, води до протрахиране на нерешените проблеми в китайско-американските отношения. Обещанието за нормализация през втория мандат на Форд е максималното, което управляващата администрация може да си позволи, без да рискува

презумпцията за отстъпление пред китайските комунисти в ущърб на интересите на Тайван и на самите Съединени щати да доведе до загуба на решаващи за победата в предстоящите избори гласове. По този начин предизборната ситуация в САЩ през 1976 г. налага прекъсване в осъществяването на каквито и да било големи външнополитически инициативи на американското правителство насочени към комунистическите страни като цяло, и към КНР – в частност.

Така като цяло най-същественото постижение на китайската политика на администрацията на Дж. Форд е, че успява да продължи движението си във вече очертаните от управлението на Р. Никсън коловози и не допуска регрес към враждебните отношения от двете десетилетия след 1949 г. Развитието на света прави неизбежно и наложително окончателното признаване на оформилите се исторически и политически реалности в Източна Азия, и поспециално установяването на официални дипломатически отношения между САЩ и КНР. Вместо Републиканската партия, която започва процеса на приспособяване на американската политика към тези реалности обаче финалната стъпка по нормализирането на отношенията с Китай е направена не от републикански президент, а от представител на Демократическата партия – Джими Картър – и то едва на 15 декември 1979 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ По-подробно за срива в американско-китайските отношения след Втората световна война вж.: Цончева, С. САЩ “загубват” Китай. Китайската политика на САЩ в края на 40-те години на XX в.// Минало, 1999, кн. 2, с. 64–76.

² Споразумението за прекратяване на войната и възстановяване на мира във Виетнам е окончателно съгласувано на 23 януари 1973 г. и официално подписано на 27 януари 1973 г. в Париж.

³ Тайванският въпрос възниква в резултат на предизвиканата от сблъсъка Китайска комунистическа партия (ККП) – Национална партия (Гоминдан) гражданска война в Китай (1946 – 1949 г.). До края на 1949 г. националистическата съпротива окончателно рухва. След като още през януари правителството на Гоминдана предвидливо е прехвърлило злат-

ните запаси на Китай на о. Тайван (Формоза), през декември то ги последва, оставяйки материка на победоносната власт за ККП. Оглавената от лидера на Гоминдана Чан Кайши Република Китай на о. Тайван заема полагащото се на Китай място на постоянен член на Съвета за сигурност на ООН и претендира да представлява цялата китайска нация. От своя страна правителството в Пекин се обявява за единствен законен представител на китайския народ, като перманентно декларира принадлежността на Тайван към Китай (разбирай КНР – б. а.) и готовността на пекинските власти за неговото връщане в общото отечество, дори ако за целта е необходимо прилагането на сила. КНР освен това отказва установяването на дипломатически отношения със страни, които поддържат такива отношения с Република Китай на о. Тайван.

⁴ “Нормализация” (normalization) е терминът, използван от американската страна като синоним на установяването на конвенционални дипломатически отношения САЩ – КНР.

⁵ Цит. по: **Никонов, В. А.** Республканци: От Никсона к Рейгану. Москва, 1988, с. 147.

⁶ Дън Сяопин (1904 – 1997) – роден в семейство на земевладелци от Сечуан, той отрано се присъединява към китайското революционно движение и през 20-те години влиза в ККП. След променлива политическа кариера, белязана от възход и спадове (по време на Културната революция Дън е свален от поста генерален секретар на ККП и заместник министър-председател, заклеен е като “буржоазен ревизионист” и е интерниран в провинцията), през 70-те години той се налага като третата по политически авторитет след Мао и Чжоу обществена фигура в КНР. През април 1974 г. Дън за пръв път посещава САЩ като член на китайската делегация начело с Чиао Гуанхуа за шестата специална сесия на Генералната асамблея на ООН в Ню Йорк. По спомените на Кисинджър на Държавния департамент е необходима цяла седмица, за да осъзнае, че човекът с реална власт и същински ръководител на делегацията е не Чиао, а Дън. (Вж.: **Kissinger, Henry A.** Years of renewal, N. Y., 1999, p. 163)

⁷ Враждебните отношения СССР – КНР са плод на идеологическа схизма, чието развитие и задълбочаване през 60-те години на XX в. довежда до ескалирането ѝ до въоръжени погранични сблъсъци през пролетта на 1969 г. Макар тези сблъсъци да не прерастват в пълномащабна война, напрежението и враждебността в китайско-съветските отношения се запазват през целия период на 70-те и 80-те години на XX в.

⁸ Folders (1 – 4) “China, 11/25 – 29/74 – Kissinger Trip”, Box A1, National Security Adviser’s Files (NSAF), Gerald R. Ford Library (GRFL).

⁹ Много добра обосновка на това твърдение прави Уолтър Лафебър, според който събитията в Индокитай през пролетта на 1975 г. са

потвърждение на “теорията на доминото” (при игра на домино плочките лежат върху плоскост и е необходимо усилие те да бъдат изправени и задържани прави), в смисъл че проамериканските режими на полуострова се креатури на Вашингтон, които се крепят единствено на неговата подкрепа. След прекратяването ѝ рухването им, т. е., верижната реакция на доминото, е неизбежна. – Вж.: **LaFeber, W.** *America, Russia and the Cold War, 1945 – 1996.* N. Y. a. o., 1997, p. 280.

¹⁰ *Newsweek*, October 6, 1975, p. 31.

¹¹ Хелмут Зоненфелд (Sonnenfeldt) е директор на Службата за проучвания на Съветския съюз и Източна Европа към Държавния департамент на САЩ (1952–69 г.); член на висшия състав на Съвета за национална сигурност (1969–74 г.); главен външнополитически сътрудник на Х. Кисинджър и висш служител в Държавния департамент (1974–77 г.). Като доктрината “Зоненфелд” става известно негово твърдение, че САЩ трябва да признаят “органичните” отношения между Съветския съюз и Източна Европа, т. е. че рухването на съветския контрол над Източна Европа е нежелателно, защото ще доведе до избухване на натрупалите се вражди и до хаос. Геополитическата “стабилност”, а не човешките права се приемат за висш приоритет на американската външна политика, което оправдава предаването на Източна Европа под контрола на СССР.

¹² Memo, Philip Habib, William Gleysteen, Philip Habib, Winston Lord, Richard H. Solomon to Secretary Kissinger, July 3, 1975 // folder “Kissinger – Scowcroft Westwing Office File/China Exchanges – unnumbered (15)”, Box A, NSAF, GRFL.

¹³ Memorandum of Conversation, October 21, 1975. – In: **The Kissinger Transcripts.** The Top Secret Talks with Beijing and Moscow. (Edited by William Burr), N. Y., 1998, p. 391.

¹⁴ *Time*, December 15, 1975, p. 8.

¹⁵ Дън е обвинен, че провежда политика на реформи, целящи да бъде върнат Китай “по пътя на капитализма”, и е свален от всичките постове, които заема, като обаче му е позволено да запази членството си в ККП.